

DAŽI VĒROJUMI LATVIJAS PSR DIENVIDRIETUMU DAĻAS TOPONĪMIKĀ

V. DAMBE

Apskatāmā teritorija izraudzīta no Baltijas jūras krasta – Rucavas – rietumos līdz Mūsas upei resp. Ceraukstei austrumos, aptuvēni līdz Liepājai, Skrundai, Saldum, Dobelei, Jelgavai ziemeļos, mūsu kaimiņrepublikai – Lietuvas PSR – dienvidos. Tuvāk apzīmējot saskari ar Lietuvu, jāsaka, ka apskatāmā teritorija stiepjas šeit no Kretingas rajona līdz Pasvalja rajonam (pēc 1956. g. kartes).

Minētās teritorijas rietumu daļā laikā priekš 13. gs., t. i., priekš vācu ordeņa ienākšanas, dzīvojuši kurši, austrumu daļā — zemgaļi. Pēc smagajām un neveiks-mīgajām brīvības cīņām 13. gs. beigās zemgaļi izklīduši un izklidināti. Pēc valodas liecībām secināms, ka daļa ir apmetusies arī kādreizējās kuršu teritorijas dienvidu daļā gar tagadējo Lietuvas robežu, atskaitot dažus novadus, piem., Rucavu, Duniku, Nīgrandu. Tādu domu savā laikā izteicis jau J. Endzelīns FBR V 9 rakstā „Piezīmes par zemgaļu vārdu un dialektu“. Arī pēc toponīmikas materiāliem šī doma apstiprinājusies. Protams, kā jau kādreizējā kursiskajā teritorijā, te blakus zemgaliskajām īpatnībām ir sastopama arī viena otra kursiskā īpatnība, piem., viens otrs vietvārds ir ar tīri kursisko tautossilabiskās skaņu kopas *-ir-* pagarinājumu līdzskaņa priekšā vai tās vokāla tālāku pārveidojumu, kā *-bīrze* (ne *-birze*) me Priekulē U IV 95, *Ziērnu degšņa* (ne *Zirņu-*) me Sātiņos U IV 156. Savkārt senās Zemgales centrā ap tagadējo Dobeli 13. gs. beigās ir ieplūduši latgaļi resp. latvieši, pēc tam kad uzvarētie zemgaļi no turienes bija padzīti vai aizbēguši. Šai apvidū viena otra zemgaļiem raksturīgā īpatnība var būt zudusi un izpausties daža laba latviešu īpatnība.

Latvijas PSR dienvidrietumu daļas toponīmikā, kurā ietverta arī hidronīmika, atspoguļojas 1) kursiskās īpatnības tīri kursiskajos apvidos; 2) zemgaliskās īpatnības zemgaliskajos apvidos un 3) lietuvių valodas ietekmes it īpaši gar Lietuvas robežu.

I. KURSISKĀS UN ZEMGALISKĀS ĪPATNĪBAS

1. Vokāļu garums tautosillabiskā *r* priekšā un anaptikse

Viena no raksturīgākajām kuršu valodas īpatnībām ir seno īsumu pagarinājums tautosillabiskā *r* un sekojoša līdzskaņa priekšā. To jau sen atzinis J. Endzelīns (skat. La. gr. 2. § 5, 64. §, 65. §). Ja latviešu literārajā valodā *ar* un *er* stiepti un krītoši intonēti pārvēršas par *ār* un *ēr*, bet lauztā intonācija nerada vokāļa garumu, tad kūrsiskajās izloksnēs gari izrunā kā stiepti un krītoši intonētos *ar*, *er*, tā arī lauzti intonētos, pie tam Kursas dienvidrietumos pagarina arī *i* un *u* tautosillabiskā *r* un sekojoša līdzskaņa priekšā neatkarīgi no intonācijas. Bez tam šis *īr* un *ūr* vietām pārvēršas par *ier* un *uor*. Tā, piem., kur skaņu kopa *ar*, runā: *Bārta* (u E II 161, bij. pagasts E II 38; sal. liet. *Bartuva* u Luk 159; zemgaliskajās izloksnēs: *Bar'ta*, *Bařtava*), *Vārnupis* u Rucavā U IV 99 (liet. *Varnupījs* bij. Biržu pag. Lki; zemgaliskajās izloksnēs: *Var'nupe*), *Sārte*² u Aizvīķos U IV 18 k (liet. *Sařtē* u bij. *Girkalňa* pag. Lki; zemgaliskajās izloksnēs būtu: *Sar'te*) u. c.

Ar skaņu kopu *er*, piem., *Bērzniēki*² z Ciecerē U IV 113 (zemgaliski būtu: *Ber'znieki*), *Cērps* z Asītē U IV 13 (zemgaliski: *Cēr'ps*), *Pērkuōns*² z Asītē U IV 13, Rucavā U IV 97 k (zemgaliski: *Pēr'kuōns*), *Zebērkši*² z Ciecerē U IV 113 (zemgaļiem: *Zebeřkši*).

Ar skaņu kopu *ir*: *Girkales* (literārajā valodā: *Dzirkales*) grāvis Rucavā U IV 99 (sal. liet. *Girupis* u Luk 167), *Małkīte* di Rucavā U IV 99 (literārajā valodā: *Malkcirte* vai *Malcirte*), *Zvīrbulis* z Rucavā U IV 97 (literārajā valodā: *Zviřbulis*; sal. liet. *žvīrblis* Dlž).

Ar skaņu kopu *ur*: *Kurša* māja z Rucavā U IV 96, *Kuōrši* (jeb *Kurši*) z Ciecerē U IV 113 (literārajā valodā un zemgaliskajās izloksnēs: *Kurši*), *Pūrvs* z Nīgrandā U IV 47 (literārajā valodā *Purvs*), *Jūrgu* muiža Nīgrandā U IV 47 (literārajā valodā: *Juřgu*-).

Kūrsiskajā teritorijā tikai atsevišķos gadījumos zemgalisko izlokšņu un Lietuvas robežas tuvumā saglabājies patskaņu īsums, piem., Rucavā *Bārbīna* māja U IV 97 (sagaidāmā *Bārbīna-* vietā), *Stērvēns*² z Asītē U IV 13 (*Stěrvěns* vietā) u. c.

Turpretīm par pašu raksturīgāko zemgaļu valodas pazīmi jāmin vokāļu pirmatnējais īsums tautosillabiskajos savienojumos ar *r* konsonanta priekšā resp. seno īsumu saglabāšana. It īpaši senāk šis vokāļu pirmatnējais īsums bijis saistīts ar *anaptiksi*, t. i., ītas vokāliskas skaņas iespraudumu aiz *-r*. Tagad ikdienas sarunas valodā anaptikse bieži zudusi vai zūd, arī pirmatnējie īsumi pielāgojas literārās valodas izrunai, jo, kultūras līmenim strauji ceļoties, literārās valodas ietekmē, ko dzird radio un televīzijas raidījumos un ko mācās skolās, izlokšņu īpatnības strauji zūd. Arī ienācēji no citurienes veicina izlokšņu īpatnību zušanu. Tikai pašu vecāko iedzīvotāju un pirmskolas vecuma bērnu valodā, kā arī vietvārdos un uzvārdos vēl vērojama tendence saglabāt pirmatnējos īsumus un anaptiksi.

Anaptiksi par iespējamu senā zemgaļu dialekta pazīmi uzrādījis J. Endzelīns, piem., La. gr. 2. § d un 66. §), Latviešu valodas skaņas un formās¹ 2. § d un

¹ Rīgā, 1938.

64. §. Ir vietas gan kādreizējā zemgaļu teritorijā, piem., kā jau iepriekš sacīts, diezgan plašā lokā ap Dobeli, kur šādu parādību nepazīst. Domājams, ka šeit būs ieceļojuši latgaļi jeb latvieši no vēlākās Latgales, Vidzemes teritorijas. Turpretim kādreizējās Kuršu zemes dienvidu daļā anaptikse pazīstama, kur, kā sacīts, trīspadsmitajā gadsimtā būs apmetušies uz dzīvi zemgaļi.

Zemgalisko apvidu vietvārdos pirmatnējie īsumi atrodami vecākajos pierakstos, piem., 1811. g. Džukstē rakstīts mājvārds „*Kareckle*“, bet 1835. g. tā vietā jau „*Karkle*“ U V 403 = *Kārkli*, 1811. g. Elejā z „*Tscheresi*“, vēlāk *Čeřsi* U V 406, 1811. un 1835. g. Jaunpilī resp. Smukās jeb Remtē „*Turake*“ U V 485 — vēlāk *Tuřki* (?), 19. gs. beigās pl. Blīdenē „*Barabala*“ B U V 470, vēlāk *Bař'balas*. Trīsdesmitajos gados pirmatnējos īsumus zemgaliskajā teritorijā apzīmējis J. Plāķis savā universitātes izdotajā vietvārdu krājumā. Anaptikses vokālis arī tad bieži bijis tik īss, ka tā kvalitāte nav konstatēta. Tagad anaptikse vēl grūtāk uztverama, jo bieži ir pilnīgi zudusi vai atstājusi tikai niecīgas pēdas. Par to autore pārliecīnājusies 1961. g. vasarā, pēc astoņiem gadiem atkārtoti apstaigājot tipisko Zemgales izloksnes teritoriju — Blīdeni senās Zemgales rietumos. Tikai viena veca māmuļa sūtīja pie savas draudzenes un teica, lai ejot pie *Stemberegenes*, ko visi citi sauc par *Stember'geni* vai *Stembērgeni*. Jāpiezīmē, ka divdesmitajos gados visi turenieši te runāja anaptiksi likumsakarīgi un diezgan skaidri. Vēl 1953. gadā anaptikse bija bieži dzirdama.

Trīsdesmito gadu uzrakstījumos iesprausto vokālu kvalitāte vislabāk uztverta zemgaliskajā teritorijā, kas atrodas senajā Kuršu zemē, piem., Ezerē, Kursišos, Rubā u. c. Tā: *Varānas* z Ezerē U IV 115 „*Vārnas*“, *Berēzi* z Kursišos U IV 129 „*Bērzi*“, *Verāša* lieknis Ezerē U IV 116 „*Vērša*-“, *Veremji* z Kursišos U IV 129 „*Vērmji*“, -*birēze* me Rubā U IV 150 „*birze*“, *Zvirbuļi* z Ezerē U IV 115 „*Zvirbuļi*“, *Jurāgu* muiža Ezerē U IV 115 „*Jurgu*-“, -*puravs* pl. Bārtā U IV 69 „*-purvs*“.

Senajā Zemgales teritorijā jau 30. gados anaptikses vokālis uztverts ne-skaidrāk. Ir vietas, kur tā kvalitāti izdevies uztvert, piem., Anneniekos ti *Atspertenes* tilts U V 456 „*Atspertenes*“, Lielplatonē z *Starāki* U V 426 „*Stārki*“, me -*puravs* U V 427 „*-purvs*“, Zaļeniekos z *Kerākšli* U V 451 „*Kerkšli* jeb *Kērkšli*“, dī *Varāžu* dīķis U V 451 „*Varžu*-“ u. c. Pārējās vietās anaptikse apzīmēta vai nu ar mazo apgriezto *e*, kas aprāda īsu, neprecīzu skaņu, piem., Bikstos u *Berāze* U V 468 „*Bērze*“, Blīdenē *Starāka* dīķis U V 469 „*Stārka*-“, Lestenē z *Spirāgas* U V 486 „*Spirgas*“, Vilcē z *Zirāni* U V 443 „*Zirņi*“ u. c., vai apzīmēts tikai attiecīgo tautossilabisko skaņu īsums, piem., Bikstos pl. -*kārkli* U V 468 „*-kārkli*“, Vecaucē dī *Gērvīs* U V 463 „*Gērvīs*“ u. c.

Pēc piecdesmito gadu Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta ekspedīciju materiāliem precīzējas novadi, kur vēl anaptikse mazāk vai vairāk dzirdama un kur tā zudusi, atstājot vietu literārās valodas izrunai. Anaptikse vairāk vai mazāk skaidri, biežāk vai retāk lietota, saklausīta arī vairākās vietās, par kurām līdz šim nebija ziņu, piem., Ilē, Penkulē, Snīkerē, Ukros, Vadakstē, Vilcē — senās Zemgales teritorijā — un reti Saldus apvidus dienvidaustrumu daļā — senās Kuras teritorijā. Ekspedīcijās nav izdevies vairs saklausīt anaptiksi Aizvīkos, Bārtā, Bunkā, Embūtes dienvidos, Gramzdā, Sātiņos,

Vaiņodē — senās Kursas teritorijā — un Platonē — senās Zemgales teritorijā, kur senāk anaptikse bijusi pazīstama.

Vai anaptikses skaņa bijusi visur vienāda, nav droši nosakāms. J. Endzelīns La. gr. 66. § saka, ka dažās vietās, piem., Ezerē, Nīcā, Virgā, tā bijusi normāla *a* skaņa, bet citur, lielāko tiesu aiz *er* — pavisam īss *e*, aiz *ar*, *ir*, *ur* — īss *a*, retāk īss *e*. Reti anaptiksē saklausīts īss *i*, piem., Lielplatonē. Vietām, piem., Strutelē, Vecaucē, anaptikses vokāļa nokrāsa nav bijusi nosakāma.

Pēc rūpīgām studijām Blīdenē secināts, ka aiz tautosillabiskā *r*, kas seko pēc *a*, iesprauž īsu *a*, piem., *Bařbala* pl p „*Bārbala*“, pēc *i* — īsu *a*, dažreiz *e*, *Biřaži* z p „*Birži*“, *Stiřanu* vai *Stiřenu* plavele pl p „*Stirnu*“, aiz *e*, kas anaptikses ietekmē vienmēr ir plats — īsu plato *e* — *Bērze* u p „*Bērze*“, pēc *u* — īsu *a*, piem., *Vēburāga* me p „*Vēburga*“.

Citās vietās zemgaliskajā teritorijā, ja anaptikses vokāļa nokrāsa saklausāma, ar dažām variācijām vērojamas līdzīgas izpausmes. Aiz tautosillabiskā *ar* parasti iesprausts īss *a*, tikai retumis, piem., Kursišos, dzirdēts paralēli *a* īss *e*, piem., *Kārkliņi* z U IV 129 „*Kārkliņi*“. Aiz *er* iesprauž gan *a*, piem., *Kerakši* z Zaļeniekos U V 451 „*Kerkši*“ vai *Kērkši*“, gan šauro *e*, piem., *Veremji* z Kursišos U IV 129 „*Vērmji*“, gan plato *e*, piem., *Berēzi* z Kursišos U IV 129 „*Bērzi*“. Pēc *ir* vērojams gan iespraustais *a*, piem., *Sirsniņas* z Ezerē U IV 115 „*Sirsniņas*“, gan *e*, piem., *Birzniēki*² z Rubā U IV 149 „*Birzenieki*“, gan platais *e*, piem., *Girti* mz Nīcā U IV 86 „*Girti*“, gan *i*, piem., *Spirigis* uzvārds Nīcā U IV 87 „*Spirgis*“. Aiz *ur* parasti dzirdams *a*, piem., *Burbas* z Nīcā U IV 86 „*Burbas*“, bet dažreiz arī *e*, piem., turpat Nīcā *Urebēni*² U IV 86 „*Urbēni*“, un platais *e*, piem., -*purēvs* Kursišos U IV 130 „-*purvs*“.

Blīdenē visskaidrāk īsā iespraustā patskaņa *a* nokrāsa dzirdama aiz *ur*. Blīdenes un daudzu citu zemgalisko izlokšņu īpatnība it īpaši senās Zemgales teritorijā un tās tuvumā, piem., Auros, Bikstos, Ilē, Jaunpilī, Lielaucē, Rubā, Vadakstē u. c., ir vēl tāda, ka tautosillabiskā *r* izrunā dzirdama arī intonācija, ja attiecīgā zilbe sākotnēji (arī literārajā valodā) izrunājama ar stiepto vai lauzto intonāciju, bet intonāciju nemana, ja zilbe krītoši intonēta, piem., *Kařatavu* kalns ka, -*sařags* mžs, bet *Darza* dīķis dī Blīdenē p. Bieži tautosillabiskie *ar* un *er*, ja stiepti un krītoši intonēti, iegūst literārās valodas vokāļu garumu. Šur tur kādreiz tādos gadījumos vēl arī saglabājušās anaptikses atskānas, kaut vokālis kļuvis garš, piem., Penkulē, Zaļeniekos u. c.

2. Tautosillabiskais *n*

Kā jau aizrādījis J. Endzelīns Latviešu valodas gramatikā 2. § c, 83. §, kurši savā valodā saglabājuši tautosillabisko *n*, kas latgaļu resp. latviešu valodā zudis. Vietvārdos šis *n* pilnā mērā atbalsojas. Protams, tā kā katrā apvidū notikusi nemītīga iedzīvotāju kustība, vieniem aizejot, citiem ienākot, un gimenēs ieplūduši citu novadu laudis, vietvārdos konsekventi visos gadījumos neatspogulojas kā nupat minētā īpatnība, tā arī citas, bet senā kuršu tendence ir vēl tagad nomanāma. Par to neliecina gan tie vietvārdi, kam pamatā aizguvumi no germāniem un lībiešiem, kādos tautosillabiskais *n* mēdz saglabāties arī latviešu (t. i., visas latviešu nācijas) valodā, piem., *Ēlandes butka* mz Nīgrandā U IV 47 < v. *Elend*, *Liñdas*² mz Nīcā U IV 86, *Liñdas* mājas z Pērkonē U IV 91,

*Liñdene*² pl Skrundā U IV 159, *Liñdenes* pl Lutriņos U IV 134 < v. *Linde*; sal. arī ig. *Lindi* c.² Ir zināms, ka tautosillabiskais *n* ne tikai kuršu, bet visā latviešu valodā ir saglabājies arī aizguvumos no lietuvju valodas, kā, piem., *Lañkutis* U IV 73 jeb *Lañkuči* E II 38 z Dunikā, *Lañkutis* z Rucavā E II 44, *Lañkuti* mz Nīcā U IV 86; sal. liet. *Lankučių* kaimas c Klaipēdas rajonā Lats 779, liet. pv *Lankutis* un pr. pv *Lankut* Trautm 51 s. v. *Lankut*. Tomēr bij. kuršu novadā ir tik daudz vietvārdū ar saglabāto tautosillabisko *n*, ka visus tos par aizguvumiem uzskatīt nevarām. Te sastopam, piem., vārdu *banda* — *Bandas kalns* Aizputē E II 5, *Bañdenes* neap Briņķos E II 11, pl Embūtē U IV 32, *Bañdenieku sudmalas Pērkonē* U IV 91 u. c.: *bañda* I 1 „das dem Knechte vom Werte als Lohn zugeteilte Stück Feld oder die Aussaht darauf“ ME, kam rada liet. *bandā* 1 Dlž, vv *Banda* vs bij. Smalvu pag. Apg 539, pr. vv *Bandayn* un *Bandun* Apr 16 u. c. Tam atbilstu latgaļu resp. latviešu teritorijā **buoda*. Vārdu *lanka* pašu par sevi, atvasinājumos un vārdu kopās rodam vietvārdos kādās 60 vietās kursiskajā vidē³, piem., *Lañka* pl (un neap) Lažā U IV 45, E II 18, Nīgrandā U IV 48 u. c., *Lañkas dārzs* la Rucavā p, *Lañksēži*² z Durbē E II 39; sal. liet. *lankā* Dlž, *Lankā* la bij. Panemunes pag., pl bij. Balninku pag., vs bij. Imbrada pag., *Lañka* pl bij. Panemuņa pag., *Lañkakiemis* c bij. Kruoņa pag., *Lañkupis* u bij. Sedas pag. u. c. Lki, *Lankos Lauko* kaimas c Plunges rajonā Lats 779, pr. vv *Lankaym* Apr. 82. Sal. arī baznīcslavu *lanka* „Meerbusen, Tal, Wiese“, kr. лука „Biegung, Krümmung, Wiesen- oder Waldland einer Flusskrümmung, Hohlweg, Tal“, po. *ląka* „Wiese“ LeW 339. Latviski te atbilstu *luoka* vārds. Plūst lielā upe *Vē̄nta* E II 158 = liet. *Ventā* Lki, Rucavā ir māja *Mē̄nca* E II 44, Gaiķos *Mē̄ncu pļava* U IV 121 k, Vecpili *Mē̄ncu purvs* U IV 105 un citur tamlīdzīgi darinājumi. Īsti latviski būtu — **mieca*, **miece*; sal. liet. ménkē Dlž, LeW 436. Šur tur arī Kursā sastopams vietvārdos vārds *linga*, piem., *Liñga* ez Nogalē E II 118, *Liñgas diķis* Zantē U IV 239 k, „*Linge*“ z 1858. g. Grobiņā U IV 81 un Pērkonē U IV 93. Vārdam *linga* var atbilst mums pazīstamais metamais riks *linga*, kas laikam < lib. *ling* jeb *linga* LW 195, 198 resp. ig. *ling* „праща (metamais, linga)“ J. Tamm 285, bet šā vārda sakne var būt arī tā pati, kas lietuvju vārdā *liñginti*, *liñguoti* Dlž, t. i. latviešu „*ligot*, *ligoties*“, vai *lingē* 1 „liksts“ Dlž; sal. arī LeW 331 s. v. *lādigyi*. Ir mums pilsēta *Skrunda*, kas īsti latviski būtu **Skrūda*. Šeit minēti tikai daži piemēri. Tādu ir daudz, un tie balsta J. Endzelīna atzinumu par tautosillabiskā *n* saglabājumu kuršu un viņu pēcteču valodā.

Par seno zemgaļu valodas īpatnībām maz rakstīts. Te minami iepriekš norādītie J. Endzelīna atzinumi par vokāļa īsumu tautosillabiskajos savienojumos ar *r* konsonanta priekšā, P. Šmita minējumi par *k*, *g* izpausmi *k*, *g* veidā rakstā „Par zemgaliešu un sēļu tautību“ FBR I 48 skk un K. Būgas piezīmes pie šī P. Šmita raksta — Kalba ir Senovē I 85. Pēc sīkas tipiskās zemgaļu vienas izloksnes vietas — Blīdenes — vietvārdū analizes un to izplatības noteikšanas

² Lvv I 2, 308. lpp. s. v. *liñdas*². Daļai šādu vietvārdū pamatā var būt arī liet. verba *līsti* sakne, kas sastopama, piem., liet. atvasinājumos *lindynē*, *lindynē* „Schlupfwinkel, Unterschlupf, Versteck“ LeW 377 s.v. *līsti*. Sal. arī liet. vv *Liñdynē* pu bij. Varņu pag. Lki, *Liñdynēs* me bij. Vidukles pag. Lki, *Liñdynē* pu bij. Varņu pag. Lki u. c.

³ Skat. Lv I 2, 256—258.

visā Latvijas PSR teritorijā V. Dambe akadēmīkam J. Endzelīnam veltītajā jubilejas rakstu krājumā 1959. g. izsacījusi domu, ka varbūt ir iespējams uzskatīt par zemgaļu valodas īpatnību tautosillabiskā *n* saglabāšanos tāpat kā lietuvju, senprūšu un kuršu valodā, pretstatā latgaļu resp. latviešu valodai. Ir, protams, stāp šejiņes vietvārdiem arī viens otrs tāds, kur tautosillabiskais *n* zudis vai sastopamas paralēli abas formas — ar tautosillabisko *n* un bez tā, piem., *Luōķene* jeb *Lūocene* pl p, bet *Lāñkas* me p, *Lañkas* pl p (sal. liet. *lankā* u. c.; skat. iepriekš), *Rinka(s) strauts* jeb *Rika strauts* str un pl p (sal. liet. *Rinkai* + mu bij. Merķines pag. Lki, *Rinku* vienkiemis Nemenčines rajonā Lats 907) u. c.

Daļa ir aizguvumu, kur tautosillabiskais *n* palicis likumsakarīgi, piem., aizguvumi no germānu valodām, kā *Brañdavīnene* pl p < lv. *brandewīn*, *Grēnču kruogus* < v. *Grenze*, *Ruñdāle* pl < vlv. *rundēl* „was kreisförmig gemacht ist“ MnW III 531. Pāris aizguvumu ir no lībiešu valodas — *Iñni* +z p, *Iñnu* ezers p < līb. *i'nnā* „einschlafen“ LW 73, *u'n* „Schlaf“ LW 452, *Kañgaru* kalns p < līb. *kāngar* „wellenförmige Bodenerhöhung (im Walde)“ LW 112. Par lituānišmu jāuzlūko mājvārds *Briñki* E II 143 un p: liet. *brīkti* Dlž, LeW 53 (s. v. *brangūs*), Lž I 863 vai *brīkis* Lž I 861, Llž 126.

Kādiem 8 Blīdenes vietvārdi pamatvārdiem ar tautosillabisko *n* paralēles sastopamas lietuvju valodā, piem., jau iepriekš minētā *banda*, *lanka*, arī *Bañdzene* pl p < *bañga* ME (sal. liet. *bangā* Dlž, Lž), *Buñci* z E II 143 un p (sastopams pēc līdzšinējām ziņām 7 vietās kursiskajā, 7 zemgaliskajā teritorijā; sal. liet.: *buñkis* jeb *buñkis* Lž I 953, 954). Te vēl minami vietvārdi: *Eñcene* pl p: liet. *enkiúoti* Llž, *éngti* Dlž; *Giñterenes* pl p: liet. *giñtaras* Dlž (la. *dziñtars* resp. *dzītars* ME); *Iñdžu* māja+z p: liet. *iñgsti* LeW 10 s. v. *angūs*, *iñgzti* Dlž, *ìngti* Dlž, *ìngis* Dlž; *Veñteru* kalns p: liet. *vénteris* Dlž u. c.

Kādiem 9 Blīdenes vietvārdiem ar tautosillabisko *n* nav tiešas paralēles lietuvju valodā, piem., *Dùñki* z E II 143 k: la. *duokis* ME jeb *duocis* „sāls trauks“ (?), *Iñta* kalns p: pv *Inte* s. v. *Indriķis* Ulmaņa vārdnīcā 351, *Juñgainis* pl p: la. *Jūgaiñi* (kā z Penkulē E II 81): la. *jūgs* ME (liet. *jūngas* Dlž), *Kleñces* z E II 143 k: la. *klięcis* „das Untere eines Brotlaibes, wenn es glitschig, schliefig ist“ ME, *kliękis* 1 „eine glitschige, schliefige Masse, schwerer *Lehm*boden“, 2 „unausgebackenes, schliefiges Brot“ ME, *sakliękēties* „glitschig, schliefig werden“ ME (?); *Pluñci* z E II 132 un p: la. *plūcīs* „sagt man von einem Menschen, der ganz durchnässt (verregnet) ist“ EH (sal. arī liet. *plūnkti* 4 Dlž); *Puñkas* pl p, *Rinkas-* pl, str (skat. iepriekš) u. c.⁴ Daudzi šie Blīdenē atrodamie vārdi sastopami vietvārdos arī citās zemgaliskajās teritorijās. Bez tam citur zemgaliskajā vidē tāpat sastopami daudzi vārdi ar tautosillabisko *n*, no kuriem lielu daļu nevar uzskatīt par aizguvumiem. Pieminēsim tikai dažus. Tā Vecaucē ir *Añges* z E II 129, *Añgu* purvs Ilē U V 480, *Añgi* z Bērzē E II 72, *Añgenes* pl Bērzē U V 388 un p u. c. Vedas domāt, ka te atbilst liet. *angls* Dlž, la. *uôdze* ME, pr. *angis*, latīņu *anguis* LeW 10 s. v. *angls*. Šis vārds sastopams arī dažās vietās Ziemeļvidzemē (piem., *Añgis* pu Sēłos p, z Ģeros E I 92, *Añgi* z Ternejā E I 107, *Añga kalns* la Sēłos p, *Añgene* Burtnieku ezera kakts un *Añgītis* + ez, la., pu un+z Sēłos p, *Añgītis* z Rencēnos E I 101 u. c. Lvv I 1 s. v. *añges*),

⁴ Tuvāk par šiem vārdiem V. Dambe rakstā „Blīdenes vietvārdi kā pagātnes liecinieki“ akad. J. Endzelīnam veltītajā Rakstu krājumā, Rīgā, 1959, 436—438.

kur tas var būt sastatāms ar ig. *hang* „сурроб“ J. Tamm 85, bet nav neiespējams, ka arī tur kādreiz bijuši zemgaļi, kuru valodas pēdas palikušas vietvārdos. Tam par labu runā arī daļa citu vietvārdu, no kuriem daži vēl šai rakstā tālāk minēti, un dažas citas valodas liecības, kas šeit tuvāk netiks apskatītas. Aizrādišu tikai uz neatrisināto latviešu valodas vidus dialekta resp. rakstu valodas apgabala izcelšanās problēmu. Vidus dialekta izloksnes šķērso Latvijas PSR teritorijas vidieni no ziemeļaustrumiem uz dienvidrietumiem, ietverot sevī Vidzemes vidienes un Zemgales apvidus. Parasti domājam, ka kopš 13. gs. Latgalē un Vidzemē (atskaitot lībisko teritoriju rietumos) ir dzīvojuši latgaļi jeb latvieši⁵, kas 13. gs. pēc zemgaļu sakāves ir ieplūduši arī Zemgales vidienē, un viņu valoda bijusi par pamatu vidus dialekta izloksnēm. Tomēr rodas jautājums, vai šī vidus dialekta izveidē nav būtiska nozīme tieši zemgaļiem, kas savā laikā būtu dzīvojuši arī Vidzemē. Zemgalē ir tikai viens dialekt, bet latgaļu resp. latviešu pēctečiem — divi: vidus dialekta josla, kas diezgan līdzīga Zemgales izloksnēm, un stipri atšķirīgais augšzemnieku dialekt. Daļu augšzemnieku valodas parādību var izskaidrot ar vēlākām ietekmēm, bet daļu ne. Tāpēc ir zināms pamats domāt, ka zemgaļu ietekme Vidzemē ir kādreiz bijusi ievērojama. Kad un cik lielā skaitā viņi tur būtu nonākuši, drošu ziņu nav — vai 13. gadsimtenī bēgot pēc sakāves brīvības cīņās vai ordeņa izsūtīti, vai arī nonākuši tur daudz agrāk. Ž. de Lanua (Gillebert de Lannoy) 15. gs. sākumā savā ceļojuma aprakstā⁶ min zemgaļus arī ceļā no Rīgas līdz Narvai. Pēdējos pāris gadu desmitos arheologi zemgaļu problēmu Vidzemē nav pētījuši. Trīsdesmitajos gados zemgaļu uzkalniņu kapi ir atklāti Vidzemē Lielstraupē, Vecpiebalgā, Krapē, Krimuldā, Keipenē, Līgatnē, Nītaurē⁷, t. i., teritorijā uz dienvidrietumiem no iepriekš minētās *Aņgu* atrašanās teritorijas. Šie atzinumi nav apšaubīti, un Latvijas PSR arheologi E. un R. Šnores ir pārliecināti, ka tie tiešām ir zemgaļu kapi, kā konsultācijā sacīja Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas Vēstures institūta arheologe E. Šnore.

Kā kursiskajā, tā zemgaliskajā vidē un Vidzemē it īpaši gar jūrmalu vietvārdos ir sastopams vārds *reņge*. Ja Vidzemē un jaunākā laikā arī šur tur Kurzemes ziemeļdaļā⁸ tas var būt saistāms ar jūras zivtiņu — *rengi* „clupea harengus L“ ME, kas liet. *strīmala*, *strīmulē*, *strīmelē* „mellota vulgaris“ LeW 923 (kur uzskatīts par iespējamu aizguvumu no vācu valodas) un kam atbilst līb. *reīg*⁹, tad Zemgales un pārējās Kuras *reņge* ar to nekādā ziņā nav saistāma, jo pašu zivtiņu te parasti sauc par *strīmalu*, tāpat kā lietuvių valodā, vai vietām par *silkanu*¹⁰. Daži šejienes vietvārdu piemēri: *Reņge* + mu Zebrenē E II 139,

⁵ Skat. Latvijas teritorijas 13. gs. karti Latvijas PSR vēsturē I starp 68. un 69. lpp., Rīga, 1953.

⁶ Publicēts F. G. Büngē. Archiv für die Geschichte Liv- Esth- und Curlands, V, Dorpatt, 1847, 171.

⁷ Ziņas pēc „Latvijas vēsture“, I, 1, Rīgā, 1938, 106.

⁸ Piem., Strazdē ZA Valodas un literatūras institūta apvidvārdu kartotēkā, Dzirciemā EH, Kandavā, Laidzē pēz ZA Valodas un literatūras institūta zin. līdzstr. M. Graudiņas vērojumiem.

⁹ Kā aizrādīts ME s.v. *reñge*, tas var būt aizguvums no latviešu valodas resp. < v. *Herring* ar kuršu starpniecību. Sal. arī LW 333.

¹⁰ Kā, piem., Ventspilī, Popē EH s.v. *reñge*; koriģēts pēc M. Graudiņas vērojumiem.

u > Tērvetē E II 158 k, kādreiz pagasta daļa Ezerē U IV 116, *Reñges* muiža + mu Rubā U IV 149, *Reñges* plava(s) Bukaišos U V 392, Mežmuižā U V 418 u. d. c. Šais vietās vārds *reñge* ir pavisam ar citu nozīmi. Vietām te par *reñgi* sauc gravu, piem., Nīcā. Vietām nozīme vēl nav noskaidrota. Sal. liet. *Reñgē* u bij. Žagares pag. Lki un *reñgti* LeW 719.

Dažus citus piemērus ar tautosillabisko *n* skat. tālāk *k*, *g* apskatā.

3. *k*, *g* > *c*, *dz* un *k*, *g*

Par kursisku īpatnību J. Endzelīns La. gr. 2. § c un 87. § uzskatījis *c* un *dz* *k*, *g* vietā¹¹. Vietvārdos tas lielā mērā apstiprinās. Te rodam *Cēñkuoni* pgd un *Cēñkuõnas*² c Pērkonē Lvv I 1: liet. *keñkti* Dlž¹², *Cēñtuļus* z Ēdolē E II 148: liet. *kentulys* Lž V 572. Bij. pag. un + mu, cp p ir *Cīrava* E II 11, kam varbūt atbilst liet. *kyrūs* Lž V 874; tāpat *Nica*² jeb *Nice*² E II 41 (senāk: „*Nicava*“ Latviešu Avīzēs 1826,9 sludinājumā) un u *Nica*² (resp. Bārtas lejasgals) E II 161, kam rada liet. *Nykū* u bij. Pačērēja pag. Lki, *Nýkis* u bij. Survilišķa pag. Lki (*Nyka* > Nemunā, *Nyķis* > Laudē, Nevezī, Nemunā, *Nykutē* > Nemunā Luk 185 k). Sastopam *Rucavu* bij. pag., + mu E II 44, 45, cp p: liet. *Rūkiava*. Atrodam *Dzeñbes*² z Cīravā E II 11: liet. *Gembinē* u Lki, *Gembala* kaimas c Lazdiju rajonā, *Gembiskių* kaimas c Jonavas rajonā Lats 698. Ir *Dzērve* bij. pag. un mu E II 13, *Dzērves* dīķis dī Purmsātos U IV 53, *Dzērvēni* z Dunikā E II 38, Nīcā E II 41: liet. *gérvē* Dlž, *Gervių* kaimas c un -vienkiemis Jonavas rajonā, *Gervēnų* kaimas c Alitus, Ukmerges, Lazdiju, Vilkijas rajonā Lats 700 (sal. arī Lvv I 1 s. v. *dzērve*); *Dziñtare* ir + mu Aprīkos E II 7, *Dziñtari* z Priekulē E II 42, *Dziñtarciems* c Dzērvē U IV 29, *Dziñtarnieki* z Pērkonē E II 42 u. c.: liet. *giñtaras* Dlž, *Giñtaras* u Luk 167 k, *Gintarų* kaimas c Kretingas un Linkuvas rajonā Lats 702. *Dziřkalis* ir dī un ez Vērgalos E II 23 un 47, *Dziřkaju*² ciems ir Nīcā p (Lvv I 1): liet. *Girkliai* c Klaipēdas un Sedas rajonā Lats 704.

Tamlīdzigu piemēru pierādījumam ir ļoti daudz.

Kā ir zemgaliskajā vidē? Te ir ievērojams daudzums vietvārdu ar kuršiem un it īpaši latviešiem neparastu *k*, *g*, kas ne visi izskaidrojami kā parastie aizguvumi, kur tie būtu normāli. Vedas domāt, ka te ir saglabājusies kāda ļoti sena zemgaļu valodas pazīme, ar ko viņi bijuši tuvāki lietuvjiem un senprūšiem nekā kurši, kas baltu *k*, *g* noteiktajā pozicijā pārvērtuši par *c*, *dz* tāpat kā latgaļi jeb latvieši. J. Endzelīns Latviešu valodas gramatikā 89. § d izsakās, ka lielākā daļa formu ar nekārtnu *k*, *g* ir laikam pārņemta no lietuvju valodas vai kāda cita (tagad izmiruša) baltu dialekta. Noteiktāk varēšot spriest, ja būšot zināms šo formu geografiskais izplatījums un visi Latvijas vietvārdi. P. Šmits iepriekš aizrādītajā rakstā¹³ min rindu vārdu, kas fonētiski nav ne īsti latviski, ne kursiski, ne lietuviski, pie tam konstatē, ka nezināmā izmirusī izloksne būtu jāmeklē tieši

¹¹ Arī *k*, *g* vietā, kas atrodas palatālu patskaņu priekšā.

¹² Ja ne no v. *zanken*.

¹³ FBR I 48.

ap Zemgali, kur saglabājušies vietvārdi: *Iekava* jeb *Iecava* (v. *Eka*)¹⁴, *Kerkliņu* ezers¹⁵, *Ragene* (hronikās *Racken*), *Aņgi* u. c. K. Büga Kalba ir Senovē I 85 sakarā ar P. Šmita domu apstrīd *Ragenes* vārdu, bet par iespējamu uzskata *Iecavas* vārdā *k* un izsakās, ka *Kerkliņu* ezers un iepriekš minētie *Aņgi* varētu paust palatalizētos *k*, *g*. Bet zemgaļu izlokšņu materiālu trūkuma dēļ problēma esot pagaidām neatrisināta.

Pēc zemgaliskās teritorijas vietvārdu analizes rodas zināms pamats secināt, ka viena no senās zemgaļu valodas īpatnībām ir laikam bijusi *k*, *g* > *k*, *g* un ka šī īpatnība kā tendence tipiskajās zemgaliskajās izloksnēs ir dzīva vēl tagad, kaut jau 13. gs. dokumentos ir sastopamas arī formas, kur gaidāmā *k*, *g* vietā radies *c*, *dz*, piem., „*Stagnum Autzil*“¹⁶, ja vārds nav saliktenis, un daži citi.

Blīdenes vietvārdu analizē¹⁷ atklājas, ka pāris vārdiem (ap 2 %) ar *k*, *g* ir lībiska cilme — pl. *Pukene* p < lib. *puk'k'* vai *put't'* „puķe“ LW 319 sk, varbūt z *Bēki* E II 132 < lib. *bākkā* „blēt“ LW 35.

Ap 29 % no vārdiem ar *k*, *g* meklējama cilme lejsvācu un vidus lejsvācu valodā, piem., *Kragenes* dī, pl: *kragis* I „hölzerner Dreifuss zum Sitzen, Gestell, um etwas darauf zu stellen und legen“ ME < vlv. *schrage* „Gestell (aus zwei par gekreuzten Beinen), z. B. ein Sägebock, Tonnenuntersatz u. dgl.“ MnW IV 132 vai *kragis* II „Schindmähre, alter Mensch“ < v. dial. *kragge* ME; *Kives* dīkis pl p < vlv. *kīf* „Zank, Streit, Krieg“ MnW II 467; *Strēki* la p < vlv. *streke* I „Strich, linea“ MnW IV 429, 2 „Strick, Strang, Schnur“ MnW IV 430 u. c.

Pāris vārdi tieši sastatāmi ar lietuvju valodu, piem., *Briñki* z E II 143 un p < liet. *brinkti* Dlž, Lž I 863 vai *brinkis* Lž I 861, *Giēzenes* pl p < liet. *giēžti* (?) Lž III 294.

Ap 29 % vārdiem atbilstošas formas rodamas lietuvju, latviešu, kā arī citās indoeiropiešu valodās, piem., *Buki* z E II 143 varētu būt: la. *bucis* I ME = *buks* „Bock“ ME < vlv. *Buck* „Bock“ MnW I 443, bet Blīdenē *bukis* arī kā ME s. v. „Gefäss, worin Salz gestossen und gehalten wird“; fonētiski te atbilst *bucis* II „aus Weidenruten geflochtener Setzkorb“ ME un liet. *būkis* „gestricktes Fischernetz“ LeW 63; *Gēr'des* strauts str p, kam fonētiski atbilst la. *Dzērdupīte* (> Gaujā p) Lvv I 1, liet. *Gerdā* pl bij. Tveru pag. Lki, *Gerdzių* kaimas c Šaku rajonā Lats 699; *Lugene*¹⁸ pl p: *luga* II „quebbige Morastmasse an zuwachsenden Seen“ ME vai *luga* „geleebartige Masse, Muss“ ME, liet. *liūgas*, *liūgynas*, *liūgynē* Dlž, *liūg(n)as* LeW 379, slavu *лужа*¹⁹ „Pfütze, Lache“, ukr. *túza*, senkrievu *luža*, u *Лужа* > Vēlikajā, slovēnu *lúža*, čehu *louže*, senčehu *túžě*

¹⁴ *Iēcava* (*Iēcave* jeb *Iēcuve*) u > Lielupē (augšgalā arī: *leķava*, *leķava* jeb *leķave*) E II 157, *Iēcava* (Ozolniekos) U V 441, *Iēcuve* (Garozē) U V 409, *leķava* un *leķevs* (Daudzesē) U V 321, *lēķevę* jeb *lēķevs* (Sērenē) U V 362, *lēķevę* (Taurkalnē) U V 374, *Iecava* (jeb *Iekive* Kurmenē) U V 339, sc p, +mu un pag. E II 30 k.

¹⁵ *Keīkliņi* + mu Zvārdē E II 107, *Keīkliņu*² ezers turpat p.

¹⁶ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Herausgegeben von Dr. Fr. G. von Bunge, I Band, Reval, 1853, 545 lpp. 432. senrakstā (1272. g. 7.X).

¹⁷ Skat. iepriekš citēto V. Dambes „Blīdenes vietvārdi kā pagātnes liecinieki“ 427 skk.

¹⁸ Sal. arī *Lugi* z Kalnciemā E II 79, *Lugeniekī* z Bēnē E II 130, *Lugitis* pl Valgundē U V 450, t. i., zemgaliskajā vidē.

¹⁹ Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская, Краткий этимологический словарь русского языка, Москва, 1961, 187.

„Pfütze, Sumpf“, senslavu **lougiā*, iliriešu **lugos* vai **lugā* „Sumpf“, gr. λυγαῖος „dunkel“, [λύγη „Dunkelheit“ Fasm II 66; sal. arī la. pilsēta *Ludza* un u *Ludze* (> Rauzā > Palsā > Gaujā E I 114, Lvv I 2), liet. *Lugas* ka, pl bij. Alītus pag. Lki; skat. arī K. Būga Tiž I 30 s. v. *Lža* un Lvv I 2 s. v. *ludza*.

Ap 26% vārdu ar *k*, *g* nevar rast paralēles lietuvju valodā, bet likumsa-
karīgas formas ar *c*, *dz* rodamas latgaļu resp. latviešu un kuršu pēcteču valodā,
piem., *Dugis* ez p < *dugt* (?) „dunstig, trübe, finster, böse werden“ ME; sal.
la. *dudžains* = purvains un „wild, scheu, unruhig“ ME (latviešiem un kuršiem
būtu *dudzis*); *Markene* pl p: la. *Mārcene* < la. *märks* I „Flachsweiche, Flachs-
tauche, kleiner Teich in Wiesen“ ME; *Pluokis* jeb *Pluocene* pl p: la. *pluocis* I 1
„moorige, sich bewegende Stelle“, I 2 „(leerer) Fleck, die Lichtung“ ME, I 3
„Sumpfwiese, Wiese“ ME, pie kam *Pluocis* bieži sastopams vietvārdos Kursā,
piem., *Pluōčī*² z Ēdolē E II 148, *Pluōcis* pl Kazdangā E II 16, Kursišos E II
95. u. c.; *Rūki* z E II 143 un p: la. *rūkt²* I „brausen, sausen, rauschen, brüllen,
tosen, brummen“ ME vai *rūkt²* II „laufen“ ME latviešiem parastā *Rūči* vietā.

Arī pārējā zemgaliskajā teritorijā ir ļoti daudz tamlīdzīgu vārdu ar *k*, *g*.
Daļa jau minēta, apskatot tautosillabisko *n*. Lai seko vēl daži citi piemēri:
Gērbums me Remtē U V 494, pl Jaunaucē U V 458 k, Ezerē U IV 115 k,
Gērbuma² mežs Zvārdē U IV 171 k, *Gērbumi²* pl Bērzē U V 388 un p u. c.
t. i., zemgaliskajā vidē, kā arī vietām kursiskajā teritorijā un dažās vietās
Vidzemē²⁰ (skat. Lvv I 1 s. v. *gērbums²*), kas atvasināti no *gērbti* 1 „pflegen“
MEk, kādā nozīmē to tagad vairs nepazīst, un atbilst liet. *gērbti* 3 Lž III 248.
Gērbums tātad ir tāda vieta, kur mežs kādreiz nolīsts un ierīkota plava vai
ietaisīts lauks, bet nevis kaut kas apgērbts, kā izklausītos mūsdienu valodā.
Latviešiem no šīs pašas saknes radies vietvārds *Dzērbene* cp Cēsu rajonā p
(Lvv I 1, 255).

Ipašu interesi piesaista pilskalna vārds — *Kentes²¹* kalns (Pag. apr. 47 u. c.)
netālu no Daugavas labā krasta un Ogres upes kreisā krasta Ogres pilsētas
tuvumā, — Ogresgalā — t. i., teritorijā, kur 13. gs. dzīvojuši libieši²². Akad.
J. Endzelīna Lvv I 2, 207 šā vārda sakne nedroši sastatīta ar liet. *Kentaī* c,
bet tālāka skaidrojuma nav. Šo vārdu iespējams saistīt ar liet. *kēsti* Dlž, la.
ciest 2 „leiden, dulden, ertragen, aushalten“ ME (sal. liet. *Kentaī* c bij. Plateļu
pag. Lki, *Kentaūčiū* kaimas c Mažeiku rajonā Lats 754 k). Tā kā vedas domāt,
ka zemgaļiem bijis raksturīgi *k* vietā runāt *k* un saglabāt tautosillabisko *n*, šīs
nosaukums liecina par zemgaļu īpatnību. Pie tam kā aizguvums no kādas citas
valodas [tas nelielas skaidrojams. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures
institūta arheologs A. Stubavs, kas Kentes kalnā kopš 1954. g. izdarījis rūpīgus
izrakumus, ir konstatējis šeit latgaļu un zemgaļu formas laikā no 6. līdz 9. gs.

²⁰ Piem., *Gērbums²* z Lenčos E I 17, *Gērbuma* plava pl Ropažos E 157, *Gērbumi* pl Babī-
tē E I 55, *Gērbumkalns* ka Ādažos E I 36, t. i., vietās, kas atrodas vai nu 13. gs. iespējamā
zemgaļu dzīves vietā — Babītē, vai ne pārāk tālu no iepriekš minētajām hipotetiskajām
zemgaļu dzīves vietām Vidzemē.

²¹ Tas arī dēvēts par „*Kentu* kalnu“ E I 40, kādreiz arī par *Ķenču* kalnu vai „*Kamē-
muguru* (pēc izskata V. D.), vācu avotos arī par „*Dreikaiserspitze*“, kā norādījis arheologs
A. Stubavs, un Lerha-Puškaiša pasaku krājumā V 384 teikts, ka šeit sākumā atradu-
sies *Rīga*.

²² Skat. karti starp 68. un 69. lpp. Latvijas PSR vēsturē, I, Rīgā, 1953.

sākumam²³. Tā rodas zināms pamats kalna vārdu saistīt ar kādreiz šeit dzīvojušiem zemgaļiem. Kā jau aizrādīts, šeit Daugavas labajā krastā nav parastā zemgaļu vide, un, ka kādreiz šai kalnā būtu dzīvojuši zemgaļi, līdz šim par to neviens nebija izteicies. Kilometrus 30 no *Kentes* kalna uz ziemeļaustrumiem ir z *Kēnēni* Kastrānē E I 42 un *Keipenē* E I 46 k. Jāpiezīmē, ka abas šīs mājas atrodas teritorijā vai tās tuvumā, kur atrasti zemgaļu kapi, kā sacīts iepriekš.

K un *g* zemgaliskās teritorijas vietvārdos bieži parādās kā vārda sākumā, tā saknes beigās. Vēl tagad te izloksnēs sarunas valodā mēdz lietot formas ar *k*, *g* *c*, *dz* vietā, piem., *ruōkele* „rociņa“, *aūgelis* „pusaudža sivēns“, *kuōkelis* „kociņš“ (Blīdenē).

Protams, arī zemgaliskajā vidē sastopami vietvārdi, kur gaidāmo *k*, *g* vietā ir sastopami *c*, *dz* un kur zudis tautossilabiskais *n* vai sastopamas paralēlformas, vai arī ir vārdi, kur *k*, *g* > *c*, *dz*, bet tautossilabiskais *n* saglabājies, vai otrādi — tautossilabiskais *n* zudis, bet *k*, *g* > *k*, *g*. To var izskaidrot lielāko tiesu ar ienācēju un literārās valodas ietekmi. Tā, piem., Zemgales vidienē atrodams māju vārds *Kēñki* (Sipelē E II 83, Jaunsvirlaukā E II 84, Tetelē E II 86) jeb *Kēñkas* Džūkstē E II 75 k, kam paralēli ir arī kuršiem fonētiski atbilstošie *Cēñci* z Dobelē E II 74 vai *Cēñči* z Džūkstē E II 75 un Vidzemes ziemelrietumos — Liepupē — +z *Cēñca* Lvv I 1. Sal. liet. *keñkti* Dlž, LeW 240.

Ar senāko pamatiedzīvotāju — kuršu — ietekmi skaidrojams, piem., māju vārds *Cēřpi* Kursišos p, kas kopš 13. gs. ir zemgaliska teritorija. Sal. la. *cērpa*, *cērps*, *cērps*² II 1 „Hümpel, Erdhäuflein“, 2 „langes Gras, Grashügel“ ME, liet. *Kērpis* pl, u bij. Svēdasu pag. Lki, *Kerpišķi* kaimas c Pandeļa rajonā Lats 755, *kerpti* 2 vai 3 Lž V 621.

Pēc vietvārdu analizes zemgaliskajā teritorijā un to ģeografiskās izplatības noteikšanas jādomā, ka *k*, *g* senāko *k*, *g* vietā ir tiešām bijusi zemgaļu valodas īpatnība, kas vienā otrā vārdā varēja ietekmēt kaimiņus kuršus, sēļus un arī latviešus.

II. LIETUVI VALODAS IETEKMES

It īpaši apskatāmās teritorijas dienvidu daļas toponimikā vērojamas dažādas lietuvju valodas ietekmes, no kurām šeit tiks skartas tikai dažas. Pirmkārt, leksikā rodam daļu no tiem pašiem vietvārdiem vai vārdiem, kādi atrodami Lietuvā, vai, atbilstoši fonētiskajām likumībām, kaut cik pielāgotus latviešu valodai un kas nav atrodami latviešu valodas leksikā, piem., bez jau iepriekš minētajiem, *Apžērgu*² grava ir Skrundā p, un Lietuvas PSR Kentauču ciema daļa bij. Židiku pag. bijusi *Apžargai* Lki: liet. *apžargui* Dlž. *Bēñdra* purvs ir Gaviezē U IV 77, *Bēñdravene* pl Dunalkā U IV 28, *Bēñdrupdañbis* ce Ulmalē U IV 44: liet. *beñdras* Dlž, LeW 39, kam atbilstu la. **biedrs*. *Buñvidi*² ir māja Bukaišos E II 73 k, Gramzdā E II 14, Kalētos E II 15, *Buñvidis*² z Gaviezē U IV 76, *Buñvidu*² muiža +mu Ukros p; sal. liet. *Buñvidu* kaimas c Vilkijas rajonā Lats 653,

²³ Pēc A. Stubava paskaidrojumiem konsultācijā un publicējuma „Раскопки городища Кентескалис в 1954—1956 гг.“ rakstu krājumā „Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции“, 1, Москва, 1959, 209 скк. Tikai pagrūti esot precīzi atšķirt zemgaļu formas no latgaļu formām.

Buivydaī c bij. Kaltanēnu pag., *Buivýdai* c bij. Eišišku pag., *Bùivydo* raistas pu bij. Lejūnu pag. u. c. Lki, *Buivydy* kaimas c Anikšču, Šeduvas, Viļņus u. c. rajonos Lats 653. Rucavā ir *Bûtingu²* novads U IV 96. Lietuvā Kretingas rajonā *Butingės* kaimas Lats 656. *Geišupis* ir u Dunikā U IV 73; liet. *Geišu* kaimas c Linkuvas rajonā Lats 698, *Geišupis* Luk 166, *Geišai* c bij. Žeimeļa pag. u. c. Lki. Bruknā ir *Gīvuļu* strauts str U V 227, sal. liet. *Gyvolių* kaimas c Akmenes rajonā Lats 705, *gyvulys* Dlž. Dunikā ir *Kiñtupja* grāvis U IV 73, Cīravā pļ *Kiñtene* U IV 26; liet. *kiñtamas* Dlž, Lž V 820, *Kintų* miestelis Šilutes rajonā Lats 758, pv *Kints* un pr. vv *Kynthwang* Apr 63. Rucavā ir z *Ketvirtis* U IV 97, ar ko saskan liet. *ketviřtis* Dlž. Turpat Rucavā ir *Leñdima²* plavas pļ U IV 99, Aizvīkos dīķis *Lēñdums* U IV 18, Embūtē plava *Lēñdumi* U IV 32, Nīgrandā z *Lēñdumi* U IV 47, kam atbilst liet. *Lendimų* kaimas Kretingas rajonā Lats 785. Lietuvas PSR upei *Mūša* Luk 183 atbilst Latvijas PSR *Mūsa* u Ceraukstē U V 232, Bauskā U V 223. *Purva* vārda vietā sastopams vārds *peļķe*, piem., Vaiņodē — *Dakšenes peļķe²* U IV 62, Rubā — *Liēlā peļķe²* U IV 150 u. c.: liet. *pēlkē* Dlž. Rucavā plūst *Svēntāja* E II 160, ko Lietuvā sauc *Šventoji* Luk 200 k; *Svitenē* u (un + mu) *Švitene* U V 266, kas Lietuvā — *Švitinis* Luk 200, Vadakstē u *Vadakste* U V 518, Ezerē *Vadaksts* U IV 115, kam atbilst Lietuvas *Vadakstis* Luk 204. Ir vēl daudz citu tamlīdzīgu vietvārdu Latvijas PSR dienvidrietumdaļā.

Otrkārt, fonētikā atrodam vietām lietuvių valodai īpatnējās skaņas, bet ne tās, ko sagaidītu latviešu valodā. Tā g ir gaidāmā dz vietā, piem., *Gelži* ir z Durbē E II 39, Nīcā E II 41, Pērkonē E II 42, *Gelži* z Gaviežē E II 40, Tadaiķos E II 45; sal. liet. *geležis* Dlž, *gelžis* jeb *geležis* Lž III 230, la. *dzēlzs* ME, liet. *Gelžių* kaimas c Užvenča rajonā Lats 698. Tāpat *Gegužs* ir z Rucavā E II 44; sal. liet. *gagužē* Dlž, la. *dzēguze* ME, *Gegužių* kaimas c Šauļu, Skaudviles, Kībartu, Šāku, Arogalas rajonā Lats 697. Vecaucē ir dīķis *Gērvis* jeb *Gērvja* dīķis U V 463; sal. liet. *gérve* Dlž, la. *dzērve* ME²⁴. Mežu *Girkale* rodam Rucavā U IV 100, upi *Girupi* Nīgrandā U IV 48, kur arī g gaidāmā dz vietā; sal. liet. *giriā* Dlž, la. *dzīja* I ME, liet. *Girkalių* kaimas c Klaipēdas un Sedas rajonā Lats 704, *Girupio* kaimas c Kuršēnu rajonā Lats 705. Aizvīkos ir pierakstīts dīķis *Zirgine* U IV 18. Šeit Kursā, ja neņemtu vērā iespējamo zemgalisma izpausmi, būtu sagaidāma forma *Zirdzine* — sal. liet. *žirginys* Dlž, *Žirginės* vienkiemis vs Kelmes rajonā, *Žirgiņių* kaimas c Vievja rajonā Lats 1021. Šādu piemēru daudz.

Bieži Latvijas PSR dienvidrietumdaļas vietvārdos, kam līdzība ar lietuvių valodu, ir k gaidāmā c vietā, piem., *Keki* z Zālītē²⁵ U V 237, *Kekilas* z Rundālē²⁶ U V 254; sal. liet. *Kekiai* c bij. Gargždu pag. Lki, *Kekiškės* kaimas c Šilales rajonā Lats 753, la. *Cece* u starp Sēreni un Aizkraukli Lvv I 1. *Kēluotne* ir mežs Ceraukstē U V 233 k²⁷; sal. liet. *Keliuōtiškių* kaimas c Jonišķēļa un Linkuvas rajonā Lats 753, kam atbilst la. *Celūtes* ga Turlavā p Lvv I 1 s. v. „celi“. *Kērvju* ciems ir Rucavā U IV 97, *Keřviške²⁸* la Aizvīkos E II 9 k; sal. liet. *kervoti* Lž V 633, *Kervių* kaimas c Skoda rajonā Lats 755, pr. vv

²⁴ Seit zemgaliskā vidē g var paust arī zemgalisko īpatnību.

²⁵ Skat. 24 piezīmi.

²⁶ Turpat.

²⁷ Turpat.

²⁸ Turpat.

Kerwin Apr 61; šā vārda sakne rodama sēļu vietvārdā *Cērve* pl Biržos p Lvv I 1. Rucavā ir dīķis *Malkirte* U IV 99, kur *-kīrte* la. *-cirtes* vietā; sal. liet. *kiřsti* Dlž, la. *cirst* ME. Lauku Rucavā *Palauķis* U IV 100 sal. ar liet. *palaūķe* Dlž, *Palauķēs* kaimas c Skoda rajonā, — vs Viļņus rajonā, *Palauķių* kaimas c Panevēža rajonā Lats 857. Apskatāmajā teritorijā šādu piemēru daudz.

Š gaidāmā s vietā tāpat bieži sastopams vietvārdos Lietuvas PSR pierobežā. Minēsim tikai dažus piemērus. Panemunē ir *Šaltu* kapi U V 231, Snijerē z *Šaltēni* U V 507; sal. liet. *šaltas* Dlž, *Šaltanių* kaimas Širvintu rajonā, *Šaltenių* kaimas c Kupišķa rajonā Lats 947, la *sałts* ME. *Šiliniēka²* namelis ir Rucavā U IV 97; sal. liet. *śilas* Dlž, *Śilininkų* kaimas c Arogalas, Priekules, Šaķu u. c. rajonā (Lats 955), la. *sils*, *sileneks*, *silinieks* ME. *Švirkalīte* str tek Rundālē U V 254; sal. liet. *šviřksti* Dlž. Svitene + mu un u sauc par *Sviteni* U V 266; sal. liet. *Švitinys* c bij. Kruku pag., *Švitinis* u bij. Žeimeļa pag. Lki, *švitēti*, *švitimas* Dlž u. c. Jāpiezīmē, ka jau kopš 20. gadiem ir aizvien mēgināts ieviest latvisko formu *Svitene*, bet tautas mutē joprojām ir dzīva forma *Švitene*, kas plaši izplatījusies.

Šais pašos novados bieži sastopams arī ž gaidāmā z vietā, piem., *Mažais* z Rucavā E II 44, *Maži* z Vaiņodē E II 9; sal. liet. *māžas* Dlž, *Mažių* kaimas c Šilutes rajonā Lats 805, la. *mazs* ME. Vaiņodē tek strauts *Žērupīte* U IV 62; sal. liet. *žérēti* Dlž, (?) *žeřti* Dlž, *žérūoti* Dlž, *žérūtis* Dlž, *Žerių* kaimas c Užvenča rajonā, *Žeruolių* kaimas c Ukmergės rajonā Lats 1019 un (?) la. *zvēruot* I „glimmen, glühen, aufleuchten, glänzen, funkeln“ ME, (?) *zvēruot* II „(Getreide) windigen“ ME, (?) *zvēris²* II „regulis (eine Vorrichtung zum Windigen in der Riege)“ ME, baznīcslavu жеравъ „brennend, glühend“, čehu *žeravý* „voll Glut“ Fasm I 419. *Žūrenieki* ir mz Nīcā U IV 86; sal. liet. *žiūrēti* Dlž, *Žiūrių* kaimas c Šaķu, Vilkavišķa, Žagares rajonā, *Žiūrių* kaimas c Varēnas rajonā Lats 1021. Tādu piemēru daudz. Jāpiemin arī novada vārds *Žvārde* U IV 169, kam gan atbilstoša vārda lietuviu valodā neizdevās sameklēt, bet žv šeit būs, droši vien, lietuviu valodas ietekmē. Arī forma *Žvārde*, kaut aizvien aizrādīta literārā valodā par nepareizu, ir plaši lietota vēl tagad. Tāpat, domājams, ž radies lietuviu valodas ietekmē, kaut atbilstošu vārdu tur neizdevās atrast, mz vārdā *Ilžina* namelis Rucavā U IV 97; sal. la. *pv Ilze*, *vv Ilzene* bij. pag., + mu E I 73, 74, cp Alūksnes rajonā p, (?) *ilzene* „chrysanthemum leucanthemum“ ME.

Treškārt, morfoloģijā vērojamas lietuvių valodas ietekmes. Tā vairākām upēm un upītēm ir vīriešu dzimte pretēji latviešu valodā parastajai sieviešu dzimtei, piem., *Vadaksts* Ezerē U IV 115, *Īslīcis*, *Kaūcītis* Īslīcē U V 221 k, *Līgupis*, *Vārnupis* Rucavā U IV 99 u. c.

Bieži saskatām lietuviskas izskaņas, kādas nemēdz būt ne kuršu, ne zemgaļu novadu vietvārdos. Tā izskaņu *-ine*, *-īne* bieži sastopam Zemgales un Kursas parastās izskaņas *-ene* vietā, piem., *Grāvines*, *Piēnine* pl Bārtā U IV 69, *Briēdīnes²*, „*Kazine*“, *Nabagines* pl Dunikā U IV 73, *Daūkšine* gr Gramzdā U IV 34, *Kāpines*, *Klibīnes* pl, „*Pagrabine*“ di, *Pupīne* valks Rucavā U IV 99 u. c.; sal. liet. *Beržinē* c Kelmes rajonā, vs Širvintu un Zarasu rajonā Lats 643, *Alksninē* vs *Nemenčīnes* rajonā Lats 614, *Obelynē* u Luk 185, *Ožinē* vs Švenčoņu rajonā Lats 840 u. c.

Šad tad rodam izskaņu *-inis*. Tā Žagarinis mz Rucavā U IV 97 k var būt deminutīvs Kuras un Zemgales *-iņš* un Vidzemes *-īns* vietā, vai, līdzīgi liet. atvasinājumiem ar *-inis*, piem., *beržīnis*, *medīnis*, *žagarīnis* u. c. Dlž, izsaka, no kā kaut kas darināts.

Ļoti bieži rodama izskaņa *-išķe*, *-išķis*, kas atbilst lietuvju izskaņai *-iškē*, *-išķis*. Piem., Aizvīkos ir *Diēdenišķes* dīķis U IV 18, Rucavā *Kākišķes*² nuōvads U IV 97, valks *Meišterišķe* U IV 99, Bārtā ir lauks *Pušpurišķe* U IV 70, Vaiņodē ir bijusi muiža *Gailišķi* U IV 61. Tamlīdzīgu piemēru ir ļoti daudz. Sal., piem., arī liet. *Kupiškio* rajonas Lats 774, *Kursišķi* kaimas c Molētu rajonā Lats 775, *Pasišķēs* kaimas c Ignalinas rajonā Lats 867 u. d. c.

Lietuvas PSR pierobežā sastopama arī izskaņa *-aitis*, n. pl. *-aiši*, kas pārējā republikā ir tikpat kā sveša. Piem., ir bij. pagasts *Bukaiši* U V 391, Vaiņodē z *Laņkaitīši*² U IV 61, Vadakstē z *Narvaishi*² U V 518 (sal. liet. *Narvaiši* kaimas Utēnas rajonā Lats 826, *Norvaiši* kaimas daudzos rajonos Lats 836), *Čēmaishi*² js, *Lūlaiši*² +z un māju kopa Ukros p. u. c.

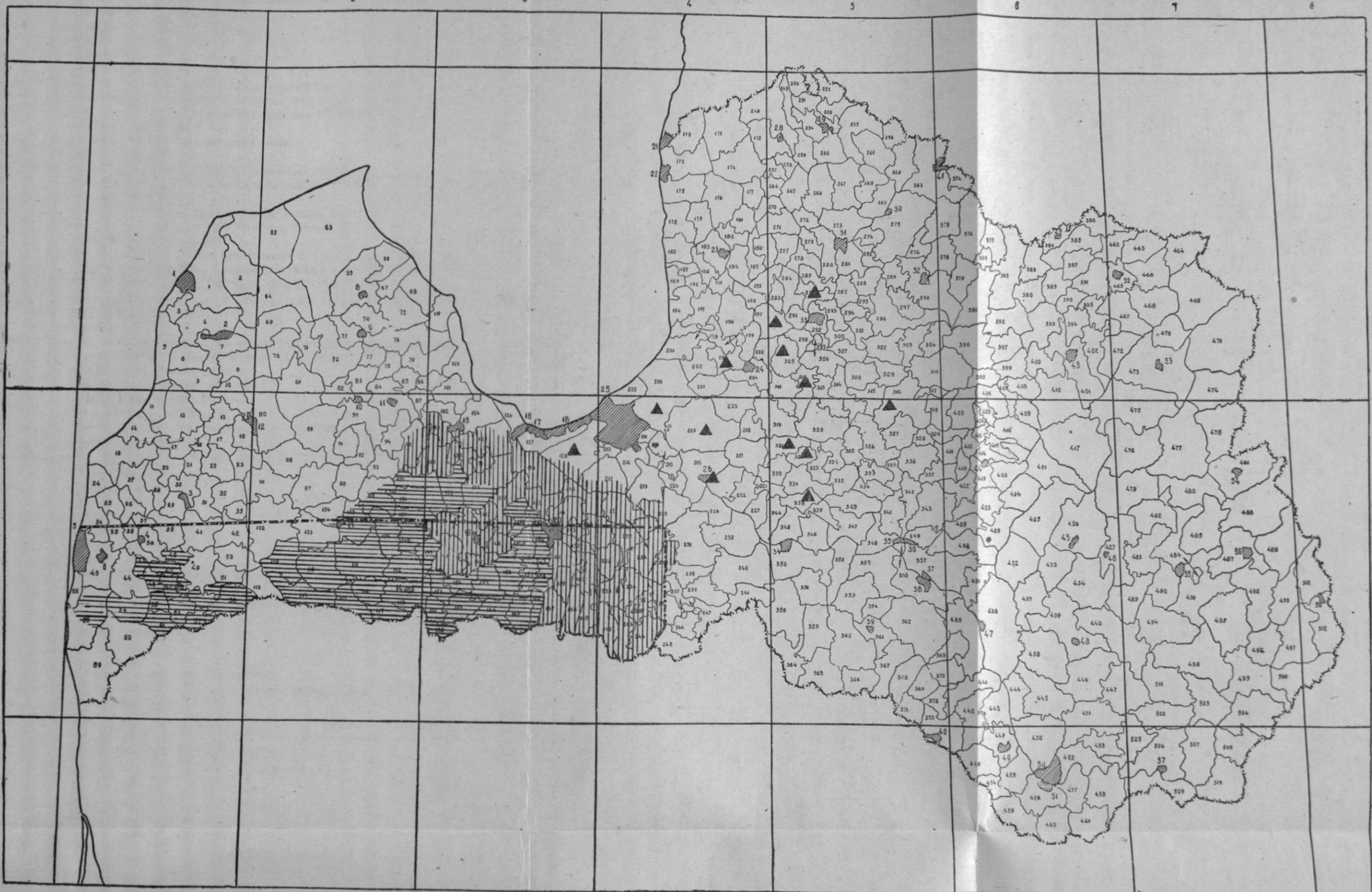
Secinājums. Tātad Latvijas PSR dienvidrietumu daļas toponīmikā atspoguļojas kā kādreizējo cilšu apvienību — kuršu un zemgaļu — valodas īpatnības, tā arī kaimiņu lietuvju valodas ietekmes. Rastas dažas hipotetiskas liecības par latviešu vidus dialektu, tātad latviešu tautības un vēlāk nacionālās valodas pamata, cilmi.

Rīga

S a i s i n ā j u m u s a r a k s t s

Apg	— Lietuvos apgyventos vietas. Kaunas, 1925.
Apr	— G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen, Berlin, Leipzig, 1922.
B	— Топонимический сборник А. Биленстейна (в рукописи).
bij.	— bijušais, bijusi, izbijis, izbijusi (бывший, бывшая).
c	— ciems (село или деревня).
ce	— ceļš (дорога).
cp	— ciema padome (сельский Совет).
dial.	— izlokšņu forma (диалектическая форма).
dī	— dīķis (пруд).
Dlž	— Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1954.
E I	— J. Endzelins, Latvijas vietu vārdi, I daļa. Vidzemes vārdi, Rīgā, 1922.
E II	— J. Endzelins, Latvijas vietu vārdi, II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi, Rīgā, 1925.
EH	— J. Endzelins un E. Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai, I—II, Rīgā, 1934.—1946.
ez	— ezers (озеро).
+ez	— izbijis ezers (теперь не существующее озеро).
FBR	— Filologu biedrības raksti, I—XX, Rīgā, 1921.—1940.
Fasm	— M. V a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, I, II Band, Heidelberg, 1953—1955.
ga	— ganības (пастбище).
gr	— grava (овраг).
gr.	— sengrieķu (древнегреческий).
gs.	— gadsimtenis (век).
ig.	— igauņu (эстонский).
js	— jaunsaimniecība (новое хозяйство, созданное после аграрной реформы 1920—1927 гг.).

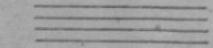
ГОВОРЫ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

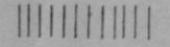
— Рассматриваемая территория

Белые места

— Куршские говоры

— Типичные земгальские говоры с анаттиком

— Земгальские говоры без анаттика

— Места в Видзeme с имеющимися археологическими и топонимическими данными, свидетельствующими о прежнем месте жительства земгалов

J. Tamm	— J. Tamm, Eesti-vene sõnaraamat, Tallinn, 1955.
k	— после какого-либо топонимического названия или слова обозначает исправленную форму (поправку).
+kr	— izbijis krogs (бывшая корчма).
kr.	— krievu (русский).
la	— lauks (поле).
la.	— latviešu (латышский).
La.gr.	— J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, LVI, Rīgā, 1951.
Lats	— Lietuvos TSR administracinių teritorinių suskirstymas, Vilnius, 1959.
LeW	— E. Frankenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Göttingen.
liet.	— lietuviu (литовский).
lit. val.	— literārajā valodā (литературный язык).
lib.	— lībiešu (ливский).
Lki	— materiāli „Lietuvių kalbos ir literatūros“ institūtā.
Llž	— J. Ryteris, Lietuviškai-latviškas žodynas, Rīgā, 1929.
lpp.	— lappuse (страница).
Luk	— Lietuvos TSR upių kadastras. I dalis, Vilnius, 1959.
LW	— L. Kettunen, Livisches Wörterbuch, Helsinki, 1938.
lv.	— lejsvācu (нижне-немецкий).
Lvv	— J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I, 1 Rīgā, 1956; I, 2 Rīgā, 1961.
Lž	— Lietuvių kalbos žodynas. Lietuvos TSR Mokslo akademija. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Vilnius, III 1956, IV 1957, V 1959.
ME	— K. Milenbaha un J. Endzelīna Latviešu valodas vārdnīca, I—IV, Rīgā, 1923—1932.
me	— mežs (лес).
MnW	— K. Schiller und A. Lübben, Mittel-niederdeutsches Wörterbuch, I—V, Münster in Westf., Bremen, 1875—1880.
+mu	— izbijusi muiža (бывшее имение).
mz	— sīksaimniecība (мелкое хозяйство).
mzs	— mežsargmāja (усадьба лесника).
p	— топонимическое название, которое не взято ни из изданий Я. Эндзелина, ни из университетских изданий, но которое дано кем-либо другим.
pag.	— pagasts (волость).
Pag. apr.	— V. Salnais un A. Maldups, Pagastu apraksti (Описания волостей), Rīgā, 1935.
piem.	— piemēram (например).
pl.	— plava (луг).
po.	— poļu (польский).
pr.	— senprūšu (древнепрусский).
pv	— personvārds (имя).
sal.	— salīdzini (сравни).
sc	— strādnieku ciemats (рабочий поселок).
skat.	— skaties (смотрят).
skk	— sekojošās lappusēs, sekojošos gados (и на следующих страницах, в следующие годы).
str	— straunts (ручей).
s. v.	— sub voce.
ti	— tilts (мост).
Tiž	— „Tauta ir Žodis“, Kaunas, 1923 skk.
Trautm	— R. Trautmann, Die altpreussischen Personennamen, Göttingen, 1925.
u	— up(it)e (река, речка).
U IV	— Latvijas Universitātes Raksti (Filoloģijas un filosofijas fakultātes serija), IV sējums, Nr. 1: J. Plāķis, Latvijas vietu vārdi un latviešu vārdi, I daļa Kurzemes vārdi, Rīgā, 1936.

U V	— Latvijas Universitāties Raksti (Filoloģijas un filosofijas fakultātes serija), V sējums, Nr. 5: J. Plāķis, Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi, II daļa Zemgales vārdi, Rīgā, 1939.
u. c.	— un citi, un citur (и прочее, и в другом месте).
ukr.	— ukraiņu (украинский).
Ulmaņa vārdnīca	— Chr. Ulmann, Lettisch-deutsches Wörterbuch, Riga, 1872.
v.	— vācu (немецкий).
vlv.	— vidus lejsvācu (средне-нижне-немецкий).
vs	— viensēta, atsevišķa zemniekmāja sādžā (хутор).
vv	— vietvārds (топонимическое название).
z	— zemniekmāja (крестьянская усадьба).
+z	— izbijusi zemniekmāja (бывшая усадьба).
<	— произошло от.
>	— превратилось в (после названия какой-либо реки — впадает в).
2	— при прерывисто интонированных (^) топонимических названиях указывает, что в произношении не различаются прерывистая и нисходящая интонации.

УКАЗАТЕЛЬ ГОВОРОВ (И ГОРОДОВ) РАССМАТРИВАЕМОЙ ТЕРРИТОРИИ

5	Liepāja	61	Kalēti	20	Jelgava (pilsēta)
34	Medze	102	Skrunda	143	Tetele
35	Tāsi	103	Sātiņi	144	Garoze
36	Aistere	104	Saldus	145	Ile
38	Durbe	105	Broceni Ciecere	146	Naudīte
39	Vecpils	13	Saldus (pilsēta)	147	Auri
40	Krote	106	Blīdene	148	Šķibe
41	Kalvene	107	Biksti	149	Glūda
42	Rudbārži	108	Zebrene	150	Svēte
43	Grobiņa	109	Pampāļi	151	Vircava
44	Gavieze	110	Kursiši	152	Vecsvirlauka
45	Tadaiķi	111	Zvārde	153	Bēne
46	Virga	112	Lielauce	154	Penkule
47	Bunka	113	Nīgranda	155	Tērvete
48	Priekule	114	Ezere	156	Zaļenieki
49	Asīte	115	Ruba	157	Jēkabnieki
50	Nīkrāce	116	Jaunauce	158	Platone
51	Embūte	117	Vadakste	159	Lielvircava
52	Pērkone	118	Vecauce	160	Jaunsvirlauka
53	Nica	135	Annenieki	161	Sniķere
54	Bārta	136	Dobele	162	Ukri
55	Purmsāti	19	Dobele (pilsēta)	163	Bukaiši
56	Gramzda	137	Sipele	164	Augstkalne
57	Aizvīķi	138	Bērze	165	Vilce
58	Vaiņode	139	Līvbērze	166	Lielplatone
59	Rucava			167	Eleja
60	Dunika				

Указатель упомянутых говоров (и мест) в Видземе

26	Ogre (pilsēta)	312	Nītaure	229	Zālīte
128	Babite	316	Vecpiebalga	230	Misa
197	Lielstraupe	321	Kastrāne	233	Mežotne
203	Krimulda	322	Ķeipene	234	Code
206	Ādaži	338	Krape	235	Bauska
209	Ropaži	168	Sesava	236	Vecsaule
221	Ogresgals	169	Svitene	242	Rundāle
286	Lenči	224	Iecava	243	Īslīce
305	Līgatne	228	Salgale	244	Ceraukste

НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ НАД ТОПОНИМИКОЙ
ЮГО-ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

В. ДАМБЕ

Резюме

Рассматриваемая территория простирается от западного побережья Балтийского моря до реки Мусы на востоке, приблизительно до Лиепаи, Скрунды, Салдуса, Добеле, Елгавы на севере, Литовской ССР на юге (см. прилагаемую карту).

В западной части указанной территории в период по XIII в. жили курши, в восточной — земгалы. После разгрома немецким орденом во время освободительной борьбы в конце XIII в. земгалы разбрелись сами или были разогнаны. Языковые данные свидетельствуют о том, что часть земгалов осталась на своих местах, часть поселилась также в южной части прежней территории куршей, а центр древней Земгале около Добеле заняли латгалы, или латыши. На рассматриваемой территории наблюдаются языковые особенности как прежнего местного населения, так и пришельцев.

В топонимике юго-западной части Латвийской ССР, с гидронимикой включительно, отражаются 1) куршские особенности в чисто куршских местах, 2) земгальские особенности в земгальских местах и 3) влияние литовского языка, особенно близ литовской границы.

Одной из наиболее характерных куршских особенностей является удлинение древних краткостей перед тавтосиллабическим *r* с последующим согласным: *ař*, (*är*), *ař>är*, (*är*), *är* (напр., *Bārta*, *Sārte*² и др.), *eř*, (*ěr*), *eř>ěr*, (*ěr*), *ěr* (напр., *Cērps*, *Pērkuōns*² и др.), *ir>īr* или *ier* (напр., *Girkales*², *Zvīrbulis*, *Ziērņu-* и др.), *ur>ūr* или *uor* (напр., *Kūrša-*, *Pūrvus*, *Kuõrši* и др.).

Самой характерной земгальской чертой является исконная краткость гласных перед тавтосиллабическим *r* с последующим согласным, причем особенно раньше эта первоначальная краткость гласных была связана с анаптиком, т. е. вставкой кратких гласных после *r*, напр.,

Var^anas „,Vārnas“, *Ver^aša-* „,Verša-“, *-pur^avs* „,-purvs“ и др. После тавтосиллабического *ar* обычно развивается краткое *a*, после *er* — *a* или узкое или широкое *e*, после *ir* — *a* или узкое или широкое *e*, или *i*, после *ur* — *a*.

Куршской особенностью является также сохранение тавтосиллабического *n*, утраченного в латгальском, или латышском, языке, напр., *Bandas-* (по-латышски было бы: **buodas*), *Lañka*: лат. *luoks*, *Mēnca*: лат. **mieca*, *Skrunda* (по-латышски было бы: **Skrūda*), *Venta* (по-латышски было бы: **Vieta*) и др.

Анализ местных названий земгальской территории позволяет предположить, что особенностью языка земгалов было сохранение тавтосиллабического *n* так же, как в литовском, древнепрусском и куршском языке, в противоположность латгальскому, или латышскому, так как среди здешних топонимических названий много слов с тавтосиллабическом *n*, которые иначе нельзя объяснить, напр., *Duñki*: лат. *duocis*, *Jūñgainis* : *Jūgaiñi*, *Rinkas-* : лат. *Rika* (*s*) и др.

Куршской особенностью надо считать переход *k*, *g>c*, *dz*, напр., *Cēnkuone*, *Rucava*, *Dzērve*, *Dzižkalis* и др., в то время как на земгальской территории отмечается множество местных названий с необычными для куршей и латышей *k*, *g*, из которых не все можно считать заимствованиями, с закономерными *k*, *g*, напр., *Dugis*: лат. *dudzis*, *Ger'bums* : лат. *Dzērbene*, *Mar'ķene* : лат. *Mārcene*, *Plūoķis* : лат. *pluocis* и др.

И в земгальской среде встречаются топонимические названия с *c*, *dz* на месте *k*, *g* и утратой тавтосиллабического *n*, но это объясняется влиянием языка переселенцев и литературного языка.

Встречающиеся параллельные формы объясняются также влиянием, напр., *Lañka*, *Lūoķene* и *Lūocene*, *Iecava* и *Ieķava*, *Rinkas* и *Rika*- и др., причем в одном и том же слове тавтосиллабическое *n* может утрачиваться, а *k*, *g* сохраняться или наоборот: *k*, *g>c*, *dz*, а тавтосиллабическое *n* утрачивается, напр., *Plūoķi* и др. Также на территории древней Курсы и Видземе иногда встречаются топонимические названия с *k*, *g* и тавтосиллабическим *n*, напр., городище *Кентескалнс* около Огре, неподалеку от впадения ее в Даугаву, и др. Можно полагать, что в этих местах некогда обитали земгалы. О некоторых местах имеются более или менее достоверные археологические данные, подтверждающие это предположение. Вместе с тем вполне уместен вопрос, принадлежала ли существенная роль именно земгалам в образовании среднелатышского диалекта — основы латышского литературного языка.

Особенно заслуживает внимания разнообразное влияние литовского языка в топонимике южной части указанной территории. Во-первых, в лексике находится часть тех же самых топонимических названий или слов, что и в Литовской ССР, или соответственно приспособленных к фонетическим закономерностям латышского языка, но которые не встречаются в латышской лексике, напр., *Bēñdra-*, *Būtiñgu*², *Geiñupis*, *Givuñi-*, *-reñke* «болото», *Vadaksts* и др.

Во-вторых, в фонетике находим иногда звуки, характерные для литовского языка, но не те, которые можно было бы ожидать в Курсе, напр., *g* вместо *dz*: *Gelži*, *Gegužs*, *Gervis*, *Girupi* и др., *k* вместо *c*, напр., *Keķīlas*, *Maķīrte*, *Palaūķis* и др. Так же *š* и *ž* встречаются вместе предполагаемого *s* и *z*, напр., *Saltēni*, *Švitene*, *Mažais*, *Žvārde* и др.

В-третьих, в морфологии наблюдаются влияние литовского языка, напр., некоторые реки и речки имеют форму мужского рода в противоположность обычному для латышского языка женскому роду, как *Aiznakis*, *Līgupis*, *Vadaksts*, *Vārnupis* и др. Часто устанавливаются литовские суффиксы с флексией, которые не встречаются ни среди куршских, ни среди земгальских топонимических названий, напр., *-ine* вместо *-ene*, как напр., *Pagrabine*, *Pupine*, *Puōšines*² и др. Очень часто появляются *-išķe*, *-išķis*, что соответствует литовским *-iškė*, *-iškis*, напр., *Diēdenišķes-*, *Kākišķes-*², *Meišterišķe*, *Rūpurišķe* и др. Встречаются также *-aitis*, *-aiši* (п. пл.), что на остальной территории республики почти отсутствует, напр., *Lankaitis*, *Bukaiši*, *Narvaiši* и др.

Итак, топонимика юго-западной части Латвийской ССР отражает как особенности языков прежних племенных объединений — куршей и земгалов — так и влияние соседнего литовского языка. Найдены некоторые гипотетические данные о происхождении латышского среднего диалекта, т. е. о происхождении языка латышской народности, а позднее национального латышского языка.

KELETAS PASTABŲ APIE LATVIJOS TSR PIETVAKARIŲ DALIES VIETOVARDŽIUS

V. DAMBĒ

Reziumė

Tiriamoji teritorija tęsiasi nuo Baltijos jūros vakarinio pakraščio iki Mūsos upės rytuose, maždaug iki Liepojos, Skrundos, Saldaus, Duobelės, Jelgavos šiaurėje ir Lietuvos TSR sienos pietuose.

Šios teritorijos vakarinėje dalyje iki XIII a. gyveno kuršiai, rytinėje — žiemgaliai. Vokiečių ordino sutriuškinti išsivaduojojoje konvoje XIII a. gale, žiemgaliai patys iškriko arba buvo išvaikyti. Kalbos duomenys rodo, kad dalis žiemgalių pasiliiko savo krašte, dalis apsigyveno ankstesnės kuršių teritorijos pietuose. Senovės Žiemgalos centra apie Duobelę užémė latgaliai, arba latviai. Tiriamojoje teritorijoje pastebima ir ankstyvesniųjų vienos gyventojų, ir ateivų kalbos ypatybė.

Latvijos TSR pietvakarių dalies vietovardžiuose, neiškiriant ir vandenvardžių, atispindi: 1) kuršių ypatybės grynai kuršiškame plote; 2) žiemgalių ypatybės žiemgalių plote; 3) lietuvių kalbos įtaka, ypač arčiau Lietuvos TSR sienos.

Viena būdingiausiai kuršiškų ypatybių yra senųjų trumpujų balsių pailgėjimas prieš tautosilabinį *r*, kai po jo eina priebalsis: *ař*, (*är*), *ař>är*, (*är*), *är* (pvz., *Bārta*, *Sârte*² ir kt.), *eř*, (*er*), *eř>er*, (*er*), *ér* (pvz., *Cērps*, *Pērkuõns*² ir kt.), *ir>ir* arba *ier*, *ur>ür* arba *uor* (pvz., *Kūrša-*, *Pūrvs*, *Kuõrši* ir kt.).

Būdingiausia žiemgališka ypatybė yra senas balsių trumpumas prieš tautosilabinį *r*, kai po jo eina priebalsis; be to, ypač anksčiau šis senasis balsių trumpumas buvo susijęs su anaptikse, t. y. trumpujų balsių įspraudimu po *r*, pvz.: *Varñas*, „*Vārnas*“, *Verāša-*, „*Verša*“, -*puravs*, „-*purvvs*“ ir kt. Po tautosilabinio *ar* paprastai atsiranda trumpas *a*, po *er* — *a* arba siauras ar platus *e*, po *ir* — *a* ar siauras ar platus *e*, arba *i*, po *ur* — *a*.

Kuršiška ypatybė taip pat yra latgalių, arba latvių, kalboje išnykusio tautosilabinio *n* išlaikymas, pvz.: *Bandas-* (latviškai būtų: **buodas*), *Lañka* : lat. *luoks*, *Mēnca* : lat. **mieca*, *Skrunda* (latviškai būtų: **Skrūda*), *Venta* (latviškai būtų: **Vieta*) ir kt.

Ziemgalių teritorijos vietovardžių analizė leidžia manyti, kad žiemgalių kalboje, priešingai negu latgalių arba lietuvių kalboje, buvo tautosilabinis *n* išlaikytas, kaip ir lietuvių, senovės prūsų ir kuršių kalbose, nes šios teritorijos vietovardžiuose yra daug žodžių su tautosilabiniu *n*, kurių negalima kitaip paaiškinti, pvz.: *Duņki* : lat. *duocis*, *Juñgainis* : lat. *Jūgaiņi*, *Rinkas-* : lat. *Rīka(s)* ir kt.

Kuršių ypatybe reikia laikyti *k*, *g* virtimą *c*, *dz*, pvz.: *Cēnkuone*, *Rucava*, *Dzērve*, *Dziķalis* ir kt., kai tuo tarpu žiemgalių teritorijoje yra daugybė vietovardžių su kuršiams ir latviam neįprastais *k*, *g*, kuriuos ne visus galima laikyti skoliniais su dėsningais *k*, *g*, pvz.: *Duğis* : lat. *dudzis*, *Gērbums* : lat. *Dzērbene*, *Markene* : lat. *Mārcene*, *Plūokis* : lat. *phuocis* ir kt.

Ir žiemgalių plote sutinkama vietovardžių su *c*, *dz* vietoje *k*, *g* ir su išnykusiu tautosilabiniu *n*, bet tai paaiškinama ateiviu ir literatūrinės kalbos įtaka.

Gretiminės formos taip pat paaiškinamos svetima įtaka, pvz.: *Lañka*, *Lùoķene* ir *Lùocene*, *Iecava* ir *Ieķava*, *Rīnkas* ir *Rīka*- ir kt., be kita ko, tame pačiame žodyje tautosilabinis *n* gali išnykti, o *k*, *g* išlikti arba atvirkščiai, pvz., *Pluñci* ir kt. Taip pat senovės Kuršo ir Vidzemės teritorijoje kartais sutinkama vietovardžių su *k*, *g* ir su tautosilabiniu *n*, pvz.: piliakalnis *Kenteskalns* prie Uogrės, netoli jos įtekėjimo į Dauguvą, ir kt. Galima manyti, kad šiose vietose kitados gyveno žiemgaliai. Iš kai kurių vietų yra ši spėjimą patvirtinančių daugiau ar mažiau patikimų archeologinių duomenų. Todėl visai pagrįstai galima kelti klausimą, ar iš tiesų latvių literatūrinės kalbos pagrindo — latvių vidurio dialekto susidarymo procese žiemgaliams priklausė pagrindinis vaidmuo.

Ypač verta dėmesio įvairiapusiška lietuvių kalbos įtaka nurodytos teritorijos pietinės dalies vietovardžiams. Pirma, leksikoje sutinkama dalis vietovardžių ar žodžių, tokius pat kaip ir Lietuvos TSR, arba prisitaikiusių prie latvių kalbos fonetikos, bet nesutinkamų latvių leksikoje, pvz.: *Bēñdra*- *Būtingū*², *Geišupis*, *Gīvuļu*-, -*pelķe* „pelkė“, *Vadaksts* ir kt. Antra, fonetikoje kartais randame garsų, būdingų lietuvių kalbai, bet ne tokius, kokių būtų galima laukti Kurše, pvz., *g* vietoje *dz* : *Gelži*, *Gēgužs*, *Gervis*,

Girupi ir kt., k^l vietoje c, pvz., *Kekīlas*, *Maķirte*, *Palaūķis* ir kt. Taip pat vietoje laukiamų s ir z sutinkami š ir ž, pvz.: *Šaltēni*, *Švitene*, *Mažais*, *Žvārde* ir kt. Trečia, morfologijoje irgi pastebima lietuvių kalbos ītaka, pvz., kai kurie upių ir upelių vardai turi vyriškosios giminės formas, nors latvių kalbai būdinga moteriškoji giminė, pvz., *Aiznaķis*, *Līgupis*, *Vadaksts*, *Vārnupis* ir kt. Dažnai konstatuojama lietuviškos priesagos ir galūnės, kurios nesutinkamos nei kuršių, nei žiemgalių vietovardžiuose, pvz., -ine vietoje -ene kaip, pvz., *Pagrabine*, *Pupine*, *Puōšines*² ir kt. Labai dažnai pasitaiko priesagos -išķe, -išķis, atitinkančios lietuvių -iškē, -iškis, p.vz.: *Diēdenišķes-*, *Kākišķes-*² *Meišterišķe*, *Puņpurišķe* ir kt. Sutinkama taip pat priesagos -aitis, -aiši (dgs. vard.), kurių kitur respublikoje beveik nėra, pvz.: *Lankaitis*, *Bukaiši*, *Narvaiši* ir kt.

Tuo būdu pietvakarių Latvijos TSR vietovardžiai atspindi ir senųjų genčių — kuršių ir žiemgalių — kalbų ypatybes, ir kaimyninės lietuvių kalbos ītaką. Rasta duomenų, padedančių išaiškinti latvių vidurio dialektą, o tuo pačiu ir latvių nacionalinės kalbos kilmę.
